

Azərbaycan ədəbiyyatında sovet konyukturu öz nüfuzunu - ictimai, siyasi və ideoloji mövqeyini itirdikcə ədəbiyyat özü üçün mənəvi dayaqqlar axtarmağa başladı ki, bunun ən azı üç təzahür forması daha aydın seçilirdi:

1) insanın (cəmiyyətin) hər cür tən-tənədən uzaq adı həyatının, məişətinin (və ondan irəli gələn xüsusilə mənəvi problemlərin) təsviri;

2) xalqın indiyə qədər, demək olar ki, yasaq edilmiş tarixinin mümkün qədər qədim dövrlərinə enilməsi, unudulmuş, yaxud unudulmuş milli keçmişin, onun ayrı-ayrı dövrlərinin, mərhələlərinin (hətta tarixi şəxsiyyətlərinin, ideya modellərinin!) bərpasına cəhd edilməsi;

3) bir qədər mücərrəd şəkildə, lakin daxildən gələn güclü bir inamla türkçülük məfkurəsinin qabardılaraq müdafiə olunması.

Həmin ədəbi-ideoloji, mənəvi-mədəni təzahürlər bu və ya digər şəkildə Azərbaycan ədəbiyyatının «sovet dövrü»ndə, yaxud sovet konyukturunun aparıcı olduğu dövrdə də böyük sənətkarların yaradıcılığında özünü hiss etdirirdi. Lakin müstəqil, bütöv bir ədəbiyyat hadisəsi səviyyəsinə yüksəlmək imkanı yox idi.

Respublikanı həm iqtisadi, həm ictimai-siyasi, həm də mədəni baxımdan inkişaf etdirməyi qarşısına məqsəd qoymuş yeni (və kifayət qədər gənc, enerjili, geniş dünyagörüşlü) lider Heydər Əliyev ədəbiyyat və incəsənət adamları önündə o zamana qədər görünməmiş bir meydan, yaradıcılıq (və ictimai fəaliyyət) üfqləri açdı. Milli kommunist olan Heydər Əliyev ədəbiyyata, incəsənətə münasibətdə kommunistdən daha çox milli idi... Ona görə də cibində partiya bileti gəzdirən sənət adamları, xüsusilə yazıçılar vaxtaşırı (və tamamilə təbii!) olaraq anti-kommunist, millətçi ideyalar irəli sürəndə, sosializm realizminin prinsiplərini pozanda da nəinki onların cəzalandırılması barədə düşünür, hətta bir-birindən Moskvaya «danos» yazanları bir-birindən qoruyur, xilas edirdi.

Keçən əsrin 70- ci, 80- ci illərində Azərbaycan ədəbiyyatının ideya - mövzu, məzmun - mündəricə etibarilə yeniləşməsində, zənginləşməsində, özünün tarixi təkamül məcrasına düşməsində Heydər Əliyevin rolu, heç şübhəsiz, müstəsna. Və bu böyük şəxsiyyətin «ümummilli lider» səviyyəsinə yüksəlməsində milli ədəbiyyat və incəsənət (ümumən milli mədəniyyət) sahəsindəki sözün geniş mənasın-

da quruculuq-təşkilatçılıq xidmətləri digər sahələrdəki xidmətlərindən heç də az əhəmiyyət kəsb etməmişdir.

Kifayət qədər inamla demək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatının keçən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən bu günə qədər davam edən dövrünün bir adı da «Heydər Əliyev dövrü»dür.

Niyə bir adı da deyirik?

Ona görə ki, ədəbiyyat, prinsip etibarilə, ədəbi-estetik meyarla dövrləşdirilir. Və dövrləşdirilməlidir...

Lakin nə qədər əsas olsa da, bu, yeganə meyar deyil, çünki ədəbiyyat, eləcə də incəsənət həm də milli ictimai-ideoloji (mənəvi) hadisədir. Və onun inkişafı (intibahı!) üçün milli dövlətçilik ideallarına (ideya-məslək liderliyinə!) həmişə ehtiyac vardır.

Heydər Əliyev hakimiyyətdə olduğu ilk illərdən yalnız müasir ədəbi prosesin düzgün istiqamətdə, çoxmiqyaslı, çoxşaxəli və çoxüslublu inkişafı qayğısına qalmaqla kifayətlənmirdi, eyni zamanda təxminən min beş yüz illik bir tarixə malik Azərbaycan ədəbiyyatının hər bir hadisəsinin

Aldı görək nə dedi

(şəxsiyyətinin!) xalqa yenidən (və daha dərinləndən) tanıdılması üçün ardıcıl olaraq çalışırdı. Çünki ümummilli lider yaxşı bilirdi ki, öz ədəbiyyatını, tarixini, milli-mənəvi dəyərlərini unudan xalq heç zaman ruhən mütəşəkkil ola, qarşısına çıxan müxtəlif xarakterli problemləri uğurla həll edib dünyə səhnəsinə çıxma bilməz. Xalqın ən böyük sərvəti onun milli mənliyi, milli qürurudur ki, o da yalnız tarixdən gəlməklə, dədə-babaların keçdiyi yolu yaxşı bilib mənəvi sərvətə çevirməklə qazanılır.

Ümummilli liderin bilavasitə rəhbərliyi ilə müxtəlif illərdə keçirilmiş möhtəşəm yubileylərin hər biri xalqı özünü tanımaqda çox böyük rol oynamış tarixi forumlar idi. «Kitabi-Dədə Qorqud», Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Mirzə Fətəli Axundzadə, Aşıq Ələsgər, Sabir, Mirzə Cəlil, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyli, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun... həmin ictimai-kütləvi forumlarda bütün miqyasları ilə həm Azərbaycan xalqına, həm də dünyaya tanıtılırdı ki, bu ənənə sürətlə inkişaf edən Azərbaycanda bugün də davam (və inkişaf) etdirilir.

Bizim ədəbi-ictimai mühitdə vaxtilə belə bir sual ortaya çıxmışdı:

Necə oldu ki, 60, 70, 80-ci illərdə Azərbaycanda ədəbiyyat adamları içərisində bircə nəfər «dissident» ol-

madı?

Az-çox istedadı olan hər bir yazıçını milli sərvət kimi qoruyan ümummilli lider həmin suala özünəməxsus üslub (və intonasıya!) ilə belə bir dəqiq cavab vermişdi:

Çünki o illərdə ən böyük «dissident» mən özüm idim!...

Heydər Əliyev üçün milli ədəbiyyatın (və yazıçının) nə demək olduğunu bir daha (və dərinləndən) dərk etmək üçün dahi şəxsiyyətin Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı nitqindən aşağıdakı sözlərini xatırlamağa, elə bilirik ki, ehtiyac vardır:

«Azərbaycanda yazıçı daim böyük hörmətə layiq olmuşdur. Bu, bizim tarixi ənənəmizdir, əcdadlarımızdan bizə gəlmiş gözəl bir xüsusiyyətdir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki bizim xalqımız, birincisi, öz istedadına görə şair, yazıçı, söz ustası olubdur. İkinci-

Nizami CƏFƏROV

dən, heç bir mərkəzdən, ideologiyadan asılı olmayaraq, özümüz sərbəst olaraq həyatımızın hər sahəsini araşdırırıq, o cümlədən öz ədəbiyyatımızı, mədəniyyətimizi istədiyimiz kimi müzakirə edirik»...

Yazıçılarla həmişə son dərəcədə səmimi olan Heydər Əliyev X qurultayda da mövcud problemlər barədə açıq danışmışdı:

«...dövlətin yazıçılar, şairlər üçün yaratdığı şərait o qədər qanuniləşmişdi ki, hamı hesab edirdi daim belə olacaq, belə də olmalıdır. Ancaq o quruluş dağıldı, biz o sistemdən imtina etdik və buna da heç vaxt heyifsilənməməliyik. Əksinə, sevinməliyik. Sevinməliyik ki, o quruluş, Sovet İttifaqı dağıldı. Sevinməliyik ona görə ki, əgər o dağılmayıdı, biz dövlət müstəqilliyimizi əldə edə bilməzdik, bu mümkün deyildi. Ancaq bir halda ki, biz onun dağılmasını istəyirdik və istəyirdik ki, milli azadlığa çıxmaq, müstəqil dövlət olaq, demək, bunun əzab-əziyyətini də çəkməliyik. Başqa cür ola da bilməz»...

Ədəbiyyata sovet sisteminin və ya ideologiyasının maliyyə təminatının həsrətini çəkən yazıçılar keçən əsrin 90-cı illərində olduğu kimi, yəqin ki, az da olsa, bu gün də vardır. Ancaq məsələnin mahiyyəti maliyyə təminatından qabaq yazıçının (ədəbiyyatın) ideallarındadır. Və ən çətin vaxtlarda da ədəbiyyata (yazıçıya) həm mənəvi, həm də maddi köməyini, qayğısını heç zaman əsirgəməmiş ümummilli lider onu da demişdi ki, «bizim ədəbiyyatımızın xalqımıza etdiyi ən böyük xidmət ondan ibarətdir ki, şairlərimiz, yazıçılarımız öz əsərləri ilə Azərbaycanda, xalqımızda, millətimizdə daim milli hissiyyətləri oyatmağa çalışmışlar. Milli özünüdərk, milli oyanış, dirçəliş prosesi xalqımıza, birinci növbədə, ədəbiyyatdan keçir».

Və Azərbaycan ədəbiyyatının tarixində Heydər Əliyev dövrü davam edir...

si, bizim xalqımız çoxəsrlik tarixində böyük şairlər, yazıçılar, mütəfəkkirlər yetişdiribdir. Xalqımızın tarixi çox zəngindir. Ancaq biz tariximizin qədim dövrlərini xatırlayarkən, yaxud onları cəmiyyətə, dünyaya daha geniş çatdırmaq istəyərkən, birinci növbədə və bəzən də yalnız mədəniyyətimizə, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin yaratdığı əsərlərə, tarixi-memarlıq abidələrimizə və böyük şairlərimizin, mütəfəkkirlərimizin yazdığı əsərlərə istinad edirik».

Milli ictimai fikir tarixində ədəbiyyatın (və yazıçının) mövqeyini bir mütəfəkkir mukəmməlliyilə müəyyənləşdirən bu mülahizələr, heç şübhəsiz, metodoloji əhəmiyyətə malikdir. Və burada Azərbaycan yazıçısının, ümumən mədəniyyət xadiminin xalqın mənəvi öznütəşkili prosesində tarixən formalaşmış nə qədər mühüm missiya daşdığı dəqiq təsbit olunur.

Həmin qurultayda ümummilli lider millətin (və onun yazıçısının) müstəqilliyi məsələsinə də ayrıca diqqət yetirmişdi...

Və demişdi:

«...Müstəqil Azərbaycan Respublikasının sərbəst yazıçıları müstəqil dövlətimizdə özlərinin ilk qurultayına toplaşmışlar. Bu, çox sevindirici haldır.

Bu, müstəqilliyimizin bizə verdiyi töhfələrdən biridir ki, biz indi artıq heç kəs-